

نظریه‌های رفتار اطلاعاتی

■ دکتر فاطمه نوشین فرد^۱

استادیار واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

■ کزن ای، فیشر؛ ساندا، اردلز؛ لین، مک چنی. نظریه‌های رفتار اطلاعاتی، ترجمه: فیروزه زارع فراشبندی، و... [دیگران]، تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۷، ۵۱۵ ص، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۱۴۳-۹۳-۶.

به جست‌وجوی اطلاعات می‌پردازند، متخصصان اطلاع‌رسانی و طراحان نظام را به این حقیقت سوق می‌دهد که عوامل تأثیرگذار در رفتار اطلاع‌یابی و نیازهای اطلاعاتی افراد ویژگی‌ها و شرایط یکسانی ندارند. براین پژوهش‌ها و مطالعات محققان و صاحب‌نظران به‌روشنی نشان می‌دهد که رفتار اطلاع‌یابی، مانند هر رفتار دیگری، حاصل تعامل پیچیده‌ای است. عوامل درونی و بیرونی بسیاری بر رفتار اطلاع‌یابی افراد اثرگذار است که این عوامل را می‌توان در قالب عوامل عمده زیر دسته‌بندی کرد: عوامل فردی، عوامل مربوط به قابلیت نظام، عوامل اجتماعی و محیطی و عوامل مرتبط با اطلاعات. در دهه‌های اخیر مطالعات بسیاری روی رفتار اطلاعاتی صورت گرفته که اغلب این مطالعات با استفاده از نظریه‌های سایر رشته‌های مرتبط انجام پذیرفته و ماهیت بین‌رشته‌ای بر جذابیت این حوزه پژوهشی افزوده است.

درباره اثر

دکتر کارن ای. فیشر^۴ دانشیار دانشکده اطلاعات دانشگاه واشنگتن است. حوزه اصلی پژوهشی و آموزشی وی رفتار اطلاعاتی با تأکید بر جنبه‌های اجتماعی و شناختی است، بدین معنا که چگونه افراد نیاز به اطلاعات پیدا می‌کنند، به جست‌وجو و انتقال آن می‌پردازند و آن را در محیط‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌دهند. هدف نهایی

اطلاع‌جویی، رفتاری است که نشانه کاملاً مشهود نیازهای اطلاعاتی است و تنها بر مبنای آن درباره ماهیت نیاز و برآورده شدن آن قضاوت صورت می‌گیرد (کیس^۲، ص ۶۴). رفتار اطلاعاتی جست‌وجویی هدفمند برای یافتن اطلاعات مورد نیاز است. رفتار اطلاعاتی پس از درک وجود نیاز بروز می‌کند و به هر فعالیت به‌انجام‌رسیده از سوی یک فرد به‌منظور یافتن اطلاعات برای رفع نیاز اطلاعاتی اطلاق می‌شود (ویلسون^۳، ص ۵۱). رفتار اطلاع‌یابی فرایندی تعاملی است. در فرایند تعامل، اغلب افراد پس از احساس نیاز اطلاعاتی برای ارضای آن اقداماتی صورت می‌دهند. درک رفتار اطلاع‌یابی از دغدغه‌های عمده اطلاع‌رسانی است، زیرا این ادراک در ارائه خدمات بهتر به کاربران و طراحی نظام‌های اطلاعاتی مناسب نقش اساسی دارد.

مردم در نیازها، نیات و رفتارهایشان تفاوت دارند و دو دلیل عمده بر این تفاوت‌های فردی، داشتن فرایند ادراکی متفاوت و شخصیتی متمایز است. ادراک مستلزم گزینش و سازمان‌دهی درون‌داده‌های حسی است. آنچه‌را که به‌راستی تجربه می‌کنیم تحت تأثیر عوامل درونی و وجوه فعلی موقعیت و پیدایش شخصیتی متمایز است. شناخت صحیح و کنترل این عوامل و حرکت به‌سوی کاهش تأثیر عوامل مداخله‌گر در رفتار جست‌وجوگران، کمک شایان توجهی برای آنان محسوب می‌شود. آگاهی از این واقعیت که کاربران حرفه‌ای و سازمانی و خانگی هر کدام از محیط‌ها و با نگرش‌های متفاوتی

کتاب حاضر راهنمای
جامعی است که بیشتر
مفاهیم و نظریات
و مدل‌های رفتار
اطلاع‌جویی را دربردارد
و برای مطالعه مفاهیم
جنبه‌های مختلف رفتار
اطلاعاتی مناسب است

در دهه‌های اخیر
مطالعات بسیاری روی
رفتار اطلاعاتی صورت
گرفته که اغلب این
مطالعات با استفاده
از نظریه‌های سایر
رشته‌های مرتبط انجام
پذیرفته و ماهیت
بین‌رشته‌ای بر جذابیت
این حوزه پژوهشی
افزوده است

تحصیلات تکمیلی بسیار مفید است. زمینه تألیف کتاب به سومین سمپوزیوم جست‌وجو و استفاده از اطلاعات و گروه‌هایی با علاقه خاص^۵ در کنفرانس سالانه انجمن اطلاع‌رسانی آمریکا در سال ۲۰۰۰ برمی‌گردد که در آن همایش کارن فیشر، سندرا ادلز^۶ و لین مک کجنی^۷ که از پژوهشگران این حوزه به‌شمار می‌آیند، در اقدامی ابتکاری از شرکت‌کنندگان در همایش که از افراد برجسته در حوزه رفتار اطلاعاتی محسوب می‌شدند، درخواست کردند مطلبی حداکثر در هزاروپانصد کلمه درباره نظریه‌ای که به همایش ارائه کرده‌اند برای کتاب حاضر بنویسند. این رویکرد مشارکتی با پیشنهادهای دیگری نیز مواجه شد و در نهایت به ایجاد راهنمایی جامع برای چارچوب‌های مفهومی جاری در پژوهش‌های رفتار اطلاعاتی منجر شد.

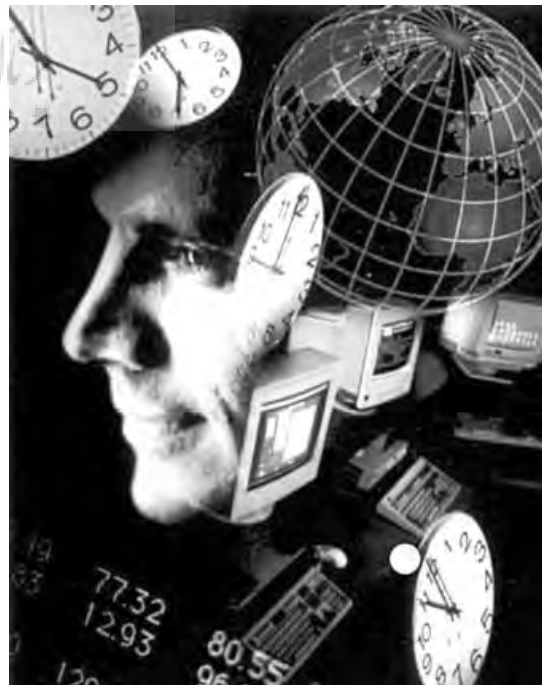
کتاب حاضر راهنمای جامعی است که بیشتر مفاهیم و نظریات و مدل‌های رفتار اطلاع‌جویی را دربردارد و برای مطالعه مفاهیم جنبه‌های مختلف رفتار اطلاعاتی مناسب است.

کتاب در دو بخش تنظیم شده است. بخش اول شامل سه فصل است که در آن سه مقاله نسبتاً مفصل از سه صاحب‌نظر برجسته، ماریسا بیس^۸، براندا دروین^۹ و تام ویلسن^{۱۰} آورده شده است. فصل نخست، «مقدمه‌ای بر فرایندها، نظریه‌ها و مدل‌ها»، تألیف ماریسا بیس است. وی این سه اصطلاح را معرفی کرده و آنها را در زمینه نظریه‌سازی در پژوهش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد بحث قرار می‌دهد. بیس اذعان می‌کند که بیشتر نظریه‌ها در کتابداری و اطلاع‌رسانی هنوز در مرحله مدل‌سازی هستند. وی همچنین تأکید می‌کند که استفاده از مدل‌ها می‌تواند مرحله اساسی در ساختن یک نظریه باشد. در این فصل ۱۳ رویکرد فرایندی که در کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار مورد استفاده قرار گرفته‌اند، همراه با مثال‌هایی تشریح شده است. برای مثال بیس با استفاده از اصل حداقل تلاش نشان می‌دهد که ما چگونه می‌توانیم از اصولی که به صورت تجربی آزمون شده‌اند و رفتار را پیش‌بینی می‌کنند، به نظریه‌هایی که رفتار را تشریح می‌کنند، حرکت کنیم. این فصل مهم‌ترین بخش کتاب است و به جای تأکید روی مفهوم، مدل، نظریه یا روش‌شناسی خاصی به فرایند ساختن یک نظریه می‌پردازد.

پژوهشگر ارتقای کیفیت زندگی افراد و استخراج مفاهیمی است که بتواند به‌منزله راهنمایی در طراحی و توسعه همه انواع سیستم‌های اطلاعاتی مورد استفاده قرار گیرد.

آثار او در زمینه مشخصات نیازهای اطلاعاتی و نحوه رفع آنها به صورت فعال یا منفعل و چگونگی کمک به افراد است. برای تسهیل در مطالعات رفتار اطلاع‌یابی در زندگی روزمره، وی بر چگونگی جریان اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی و نقشی که این شبکه‌ها ایفا می‌کنند نیز تأکید دارد.

کتاب نظریه‌های رفتار اطلاعاتی حاوی ۷۲ مقاله از ۸۵ دانشمند از ده کشور است که راهنمای مفهومی مفیدی در رابطه با پژوهش‌های رفتار اطلاعاتی است و برای پژوهشگران و دانشجویان

**ترجمه چنين كتابي كه
داراي مقالات متعدد
از نويسندگان مختلف
با سبك‌هاي نگارش
متفاوت است، مشكل
مي‌نمايد، به‌ويژه
آنكه يك‌دست‌سازي
متن ترجمه قطعاً با
دشواري‌هاي بسيار
صورت گرفته و اين
كار جز در سايه تلاش
و همكاري جمعي
ميسر نبوده است**

بين رشته‌اي فعاليت مي‌کنند بسيار ضروري است. از ميان نظريه‌هايي كه از ساير رشته‌ها در زمينه اطلاع‌يابي در اين بخش آورده شده است، مي‌توان به اصل كمترين تلاش جورج زيف^{۱۵} و تهديد وجهه گافمن^{۱۶} اشاره كرد. البته بايد اذعان كرد اكثر نظرياتي كه در كتاب مطرح شده، مربوط به ۲۵ سال اخير است، ولي تعداد كمی از آنها به سال‌هاي قبل از ۱۸۲۰ برمي‌گردند. اگرچه مقالات از عمق كافي بهره‌مند نيستند، در عوض در پايان مقاله فهرستي از منابع مربوط به موضوع مقاله آمده است و مي‌تواند خواننده را به مطالعه عميق‌تر در مباحث مطرح شده رهنمون سازد. مقالات به‌ترتيب الفبائي عنوان مقاله آمده‌اند و هيچ‌گونه ارتباطي از نظر مفهومي بين آنها وجود ندارد، با اين حال نمايه پرمايه كتاب تا حدی اين نقص را برطرف مي‌كند. اگرچه مقالات از سوي افراد مختلف و با سبك‌هاي گوناگون نوشتاري نوشته شده است، ويراستاري خوب اثر اين كاستي را به‌خوبي جبران کرده است و يك‌دستي و يکپارچگي مقالات به درك بيشتري خوانندگان از مطالب كتاب كمك مي‌كند.

درباره ترجمه

اين كتاب را دكتور زاهد بيگدلي براي تدريس درس رفتارهاي اطلاع‌يابي در دوره دكتري كتابداري و اطلاع‌رسانی انتخاب کرده و چهار تن از دانشجويان اولين دوره دكتري كتابداري و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهيد چمران اهواز به فارسي برگردانده‌اند.

ترجمه چنين كتابي كه داراي مقالات متعدد از نويسندگان مختلف با سبك‌هاي نگارش متفاوت است، مشكل مي‌نمايد، به‌ويژه آنكه يك‌دست‌سازي متن ترجمه قطعاً با دشواري‌هاي بسيار صورت گرفته و اين كار جز در سايه تلاش و همكاري جمعي ميسر نبوده است. يكي از نكات مثبت ترجمه، درج معادل‌هاي انگليسي در قسمت پانويس است كه اين كار به‌دقت صورت گرفته است. بخش انتهائي كتاب داراي واژه‌نامه انگليسي به فارسي و فارسي به انگليسي مي‌باشد كه راهنماي خواننده براي درك مفاهيم مطرح شده در كتاب است. نظر به همكاري ارزشمند مترجمان در ترجمه كتاب در زير به

فصل دوم، «تأثير روش‌شناسي بر نظريه‌های روش‌شناسی: معنا بخشی به‌عنوان يك نمونه»، اثر براندا دروين است. وی میان سه نوع نظریه، نظریه‌های بنیادی که براساس یافته‌های تجربی‌اند، فرآیندها که در زمینه فرضیه‌های فلسفی درباره پدیده‌ها و چگونگی مطالعه آنها هستند، و نظریه روش‌شناسی تمایز قائل می‌شود. وی همچنین ارتباطی را که لازم است بین این سه نوع نظریه برای نظریه‌سازی وجود داشته باشد، توصیف کرده و نقش روش‌شناسی معنا بخشی خود را در این فرایند مشخص می‌کند.

ویلسون در فصل سوم، «تحول در مدل‌سازی رفتار اطلاعاتی: مدل ویلسن»، به تغییراتی که در مدل رفتار اطلاع‌جویی خود طی دو دهه گذشته ایجاد کرده است، می‌پردازد و شیوه‌های ممکن برای مدل‌سازی، آزمایش و گسترش مدل‌ها را برمی‌شمارد. در واقع سه فصل اول بستر مناسبی را برای درک مباحث و مطالب بخش دوم کتاب فراهم می‌سازد.

بخش دوم و اصلی کتاب شامل ۷۲ فصل است که از سوی ۸۵ نویسنده از ۱۰ کشور تألیف شده است که بیشترشان از کشورهای امریکای شمالی، انگلیس و اسکانديناوی هستند. هریک از مقالات به‌طور متوسط در چهار صفحه تنظیم شده است که در هریک از آنها نظریه یا مدل یا مفهومی درباره رفتار اطلاعاتی معرفی شده است. در این مقالات به تکامل نظریه، خاستگاه آن، انتقادهای وارد شده بر آن و کاربرد آن در مطالعات کتابداري و اطلاع‌رسانی پرداخته شده است. با نگاهی به عناوین مقالات ارائه‌شده می‌توان دریافت که بسیاری از مفاهیمی که در این بخش ارائه شده‌اند برای پژوهشگران این حوزه تقریباً شناخته‌شده‌اند، از جمله مهارت‌های سواد اطلاعاتی، نظریه معنا بخشی دروین، مدل رفتار اطلاع‌جویی الیس^{۱۱} و اطلاع‌جویی در زندگی روزمره الیس، مدل کلی اطلاع‌جویی متخصصان (لکی)^{۱۱}، مدل اطلاع‌جویی کریکلاس^{۱۲}، فرایند جست‌وجوی اطلاعات کالناو^{۱۳}، نظریه بوم‌شناختی رفتار اطلاعاتی و استفاده از اطلاعات ویلیامسون^{۱۴}. سایر مقالات درباره مفاهیمی است که به‌نحوی با رفتار اطلاعاتی در ارتباط می‌باشند و مطالعه آنها برای پژوهشگرانی که در این مفهوم

کتاب حاضر اثری کاربردی محسوب می‌شود و تمام فصل‌های آن دارای کتابنامه است که به مطالعه و کاوش بیشتر و عمیق‌تر درباره موضوعات مورد بحث کمک می‌کند

6. Sandra Erdelez
7. Lynne E. Mckechnie
8. Marcia J. Bates
9. Brenda Dervin
10. Ellis
11. Leckie
12. James Krikelas
13. Carol C. kaulthau
14. Kirsty williamson
15. George Zipf
16. Erving Goffman
17. Zone of Proximal Development
18. Lev Vygotsky

نکاتی در اثر ترجمه اشاره می‌شود.

۱. به جای دو عبارت «اطلاع‌جویی» و «اطلاع‌یابی» که برای "Information Seeking" به طور مکرر استفاده شده است، بهتر بود یکی از این دو عبارت به صورت یکسان به کار می‌رفت.
 ۲. در صفحه ۴۳۹ به جای «قلمرو رشد مجاور»^{۱۷} و «یگوتسکی»^{۱۸} که یک نظریه درباره یادگیری است، بهتر بود معادل «ناحیه تقریبی رشد» ذکر می‌شد که این اصطلاح در متون روان‌شناسی متداول‌تر است.

۳. واژه "extrapolation" «تعمیم‌دهی» ترجمه شده است که به نظر می‌رسد «نتیجه‌گیری»، «ملاک قراردادن» یا «استنتاج» مناسب‌تر باشد (ص ۴۵، ۲۳۹، ۴۶۹).

۴. در صفحه ۱۹۷ بهتر بود به جای «حرفه‌ای‌ها»، «متخصصان» ذکر می‌شد.

۵. در صفحه ۴۴۲ به جای رفتارهای اطلاعاتی و بی‌بهره رفتارهای اطلاعاتی در محیط وب ذکر می‌شد.

۶. واژه "Rounding" در صفحه ۳۶۵ کتاب «اجماع» ترجمه شده است که به نظر صحیح نمی‌باشد و دور تسلسل صحیح به نظر می‌رسد. همچنین "Ground" در صفحه ۳۶۵ کتاب «آوا» ترجمه شده است که به نظر می‌رسد معادل فارسی مناسب آن «پایه و اساس» یا «حیطه و زمینه» باشد.

در ضمن غلط‌های تایپی اندکی در متن به چشم می‌خورد که انتظار می‌رود در چاپ آینده اصلاح شود.

سخن آخر

کتاب حاضر اثری کاربردی محسوب می‌شود و تمام فصل‌های آن دارای کتابنامه است که به مطالعه و کاوش بیشتر و عمیق‌تر درباره موضوعات مورد بحث کمک می‌کند. ترجمه این کتاب به فارسی برای دانش‌پژوهان و دانشجویان علاقه‌مند به این حوزه بسیار مفید است. همچنین درسنامه مکمل بسیار خوبی برای مباحث درس نیازهای اطلاعاتی و رفتارهای اطلاع‌یابی دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع دکتری است.

پی‌نوشت‌ها :

1. Nooshinfar2000@yahoo.com
2. Donald O. Case
3. Wilson
4. Karen E. Fisher
5. 3rd Symposium of SIG USE

مأخذ:

۱. داوربناه، محمدرضا (۱۳۸۶). ارتباط علمی: نیاز اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی، تهران: دبیرش؛ چاپار.
۲. کشاورز، حمید (۱۳۸۷). «رفتار اطلاعاتی و مدل‌های اطلاع‌یابی». کتاب ماه کلیات، س یازدهم، ش پنجم، ص ۸۷-۹۱.
3. Bates, Jessica A. (2006). Review of theories of Information Behavior. *Journal of Documentation*, Vol. 62, no. 3, pp. 412-416.
4. Case, Donald A. (2003) Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior. New York: Academic Press.
5. Mizrahi, Diane (2007). Review of theories of Information Behavior. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*, vol. 3, no. 2. [On line]. Available: <http://escholarship.org/uc/item/87x39965> [Accessed 25 Jan 2010]
6. Norvaišaitė, M. (2006). *Review of theories of information behavior*. Medford, NJ: *Information Research*. Vol. 11, no. 3. [On line]. Available: <http://informationr.net/ir/reviews/revs217.html> [Accessed 25 Jan 2010]
7. White, Marilyn Domas, Review of theories of Information Behavior. *Libraries and the Academy*, vol. 6, no. 2, pp. 236-238.
8. Wilson, T. D. (2000). Human information behavior. *Information Science*, vol. 3, no. 2, pp. 49-56. [On line]. Available: http://inform.nu/articles/vol3/v3_n2_p_49-56.pdf [Accessed 25 Jan 2010].